

ПОСЕЛЕННЯ РАННЬОЗАЛІЗНОГО ВІКУ РОЗВАЖ-КОШАРА – ПАМ'ЯТКА ХОРІВСЬКОГО ГОРИЗОНТУ МОГИЛЯНСЬКОЇ ГРУПИ І МИЛОГРАДСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В СЕРЕДНІЙ ТЕЧІЇ РІЧКИ ГОРИНЬ

Андрій БАРДЕЦЬКИЙ

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: bardeckyj@gmail.com*

Опубліковано матеріали ранньозалізного віку, отримані під час археологічних розкопок на багаточислової пам'ятці в с. Розваж Острозької територіальної громади Рівненської обл. в ур. Кошара у 2005 р. і 2007 р. Сумарно було розкрито 616 м², і виявлено 63 об'єкти, 14 з яких на підставі знахідок можна віднести до ранньозалізного віку.

Керамічну колекцію стилістично поділено на дві окремі вибірки, які віднесені до могилянської групи і милоградської культури. Встановлено, що кількісно перша вдвічі переважає другу (132:65 екз.).

Констатовано, що матеріали з поселення становлять наукову цінність у двох аспектах: це опорна репрезентація окремого культурного горизонту могилянської групи в контексті регіональної схеми культурного розвитку, та внесок у розкриття питання можливого взаємозв'язку могилянської групи з милоградською культурою.

Виділено характерні риси цього комплексу могилянської групи: домінування перлинного орнаменту на горщиках і мисках та значна частка перлин витиснених ззовні всередину ямками видовженої форми; значна частка мисок з широкими, часто орнаментованими бортами; різкий перелам плічок і високі упори на вушках у черпаків. Зазначено, що комплекс поселення Розваж-Кошара кардинально відрізняється від матеріалів горизонту Могиляни-Монастирок і має деякі паралелі з горизонтом Нетішинських зольників, але при цьому й суттєві відмінності, які дають підстави для висновку, що поселення Розваж-Кошара репрезентує окремий культурний горизонт у межах могилянської групи. За локацією найяскравішого угруповання пам'яток цього горизонту біля с. Хорів, досліджених у 1970-х роках, його запропоновано назвати хорівським і на підставі аналогій можна датувати другою половиною VII – початком VI ст. до н. е.

Вказано, що переконливих підстав вважати комплекс милоградської культури з поселення Розваж-Кошара синхронним із могилянським немає. Спостережено, що кераміка милоградської культури загалом вирізняється одноманітністю і наразі не піддається періодизації, а велика її вибірка з пам'ятки в Розважі формує джерельну базу для подальшого порівняння з іншими комплексами. Закцентовано на тому, що про ймовірність горизонтальних зв'язків із могилянською групою свідчать деякі опосередковані факти: наявність у досліджуваному районі поховань, датованих ранньоскіфським часом, часте віднайдення в обмеженому просторі матеріалів обох культур і наявність зразків перлинної орнаментативної кераміки.

Ключові слова: ранньозалізний вік, могилянська група, милоградська культура, скіфський період, Розваж-Кошара, кераміка, серп.

Багаточислова пам'ятка Розваж-Кошара розташована на східній околиці с. Розваж Острозької територіальної громади Рівненської обл., за 1,7 км (азимут 34°) від сільської церкви. Координати: 50°22'28.38" Пн., 26°31'30.73" Сх. Вона займає невисоке (до 2 м) острівне підвищення в заплаві лівого берега р. Горинь, складене з пісків (рис. 1), розмірами приблизно

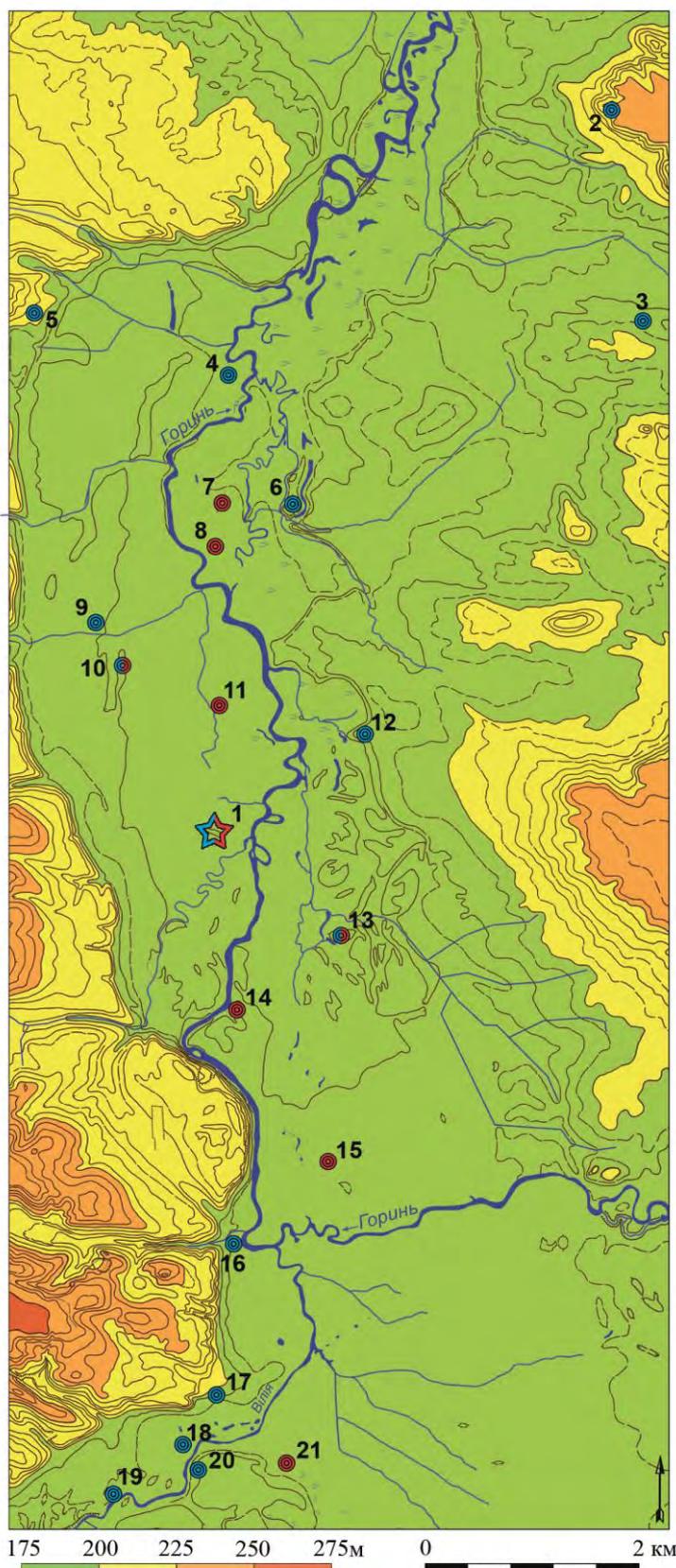

Рис. 1. Гіпсометрична карта долини р. Горинь на відрізку Острого-Могиляни з позначенням пам'яток: червоним – хорівського горизонту могилянської групи; синім – милоградської культури. Гідрографічна мережа відображена в стані до меліорації: 1 – Розваж-Кошара; 2 – Могиляни-Кар'єр; 3 – Могиляни-Хмільник; 4 – скарб Бродів; 5 – поховання Бродівське; 6 – Кургани-Панський Сад; 7 – Хорів-Ожогоща; 8 – Хорів-Дубова; 9 – Хорів-Бродівщина-1; 10 – Хорів-Підлужжя; 11 – Хорів-За Озером; 12 – Кургани-Кінські Могилки; 13 – Вельбівне-Дачмир; 14 – Вельбівне-Горохвисько; 15 – Вельбівне-3; 16 – Острого-Високий Берег (Татарська); 17 – Острого-Островського; 18 – Острого-Старий пляж-3; 19 – Острого-Старий пляж 2; 20 – Острого-Згоди; 21 – Острого-Нове місто

Fig. 1. Hypsometric map of the Horyn River valley between Ostroh and Mohyliany, showing archaeological sites: red – Khoriv horizon of the Mohylianska group; blue – Milograd culture. The hydrographic network is shown in its pre-drainage state. 1 – Rozvazh-Koshara; 2 – Mohyliany-Karier; 3 – Mohyliany-Khmilnyk; 4 – skarb Brodiv; 5 – pokhovannia Brodivske; 6 – Kurhany-Panskyi Sad; 7 – Khoriv-Ozhohoshcha; 8 – Khoriv-Dubova; 9 – Khoriv-Brodivshchyna-1; 10 – Khoriv-Pidluzhzhia; 11 – Khoriv-Za Ozerom; 12 – Kurhany-Kinski Mohylky; 13 – Velbivne-Dachmyr; 14 – Velbivne-Horokhvysko; 15 – Velbivne-3; 16 – Ostroh-Vysokyi Bereh (Tatarska); 17 – Ostroh-Ostrovskoho; 18 – Ostroh-Staryi pliazh-3; 19 – Ostroh-Staryi pliazh 2; 20 – Ostroh-Zghody; 21 – Ostroh-Nove misto

350×120 м, видовжене з північного заходу на південний схід. Південну найвищу його частину тривалий час майже повністю займає літня кошара, яку неодноразово перебудовували, а регулярним зняттям із її поверхні коров'ячого посліду було суттєво пошкоджено ґрунтовий покрив і культурний шар (рис. 2).

Рис. 2. Супутниковий знімок Google (дата зйомки – 10. 01. 2014 р.) з позначенням меж підвищення в ур. Кошара і дослідженої розкопками ділянки

Fig. 2. Google satellite image (acquisition date: 10 January 2014) showing the boundaries of the elevation in the Koshara tract and the area investigated by excavations

Пам'ятку відкрив Олександр Позіховський у 1980-х роках і з того часу видобував зі зруйнованого шару матеріали, найбільшу колекцію яких було зібрано 1997 р. У 2005 р. експедиція Державного історико-культурного заповідника м. Острог під його керівництвом за участю автора провела перші рятівні розкопки на площі 176 м² (Позіховський, Бардецький, 2009). У 2007 р. було продовжено експедицію і розкрито ще 440 м². Тоді до неї долучився співробітник Рівненського краєзнавчого музею Валерій Самолюк (Позіховський, Самолюк, 2009). У розкопках також брав активну участь Дмитро Вертелецький і епізодичну – Микола Хомич та Григорій Охріменко. Матеріали цієї експедиції, а також перших розвідок зберігаються у фондах Державного історико-культурного заповідника м. Острог.

Мета публікації – ввести в науковий обіг нові джерела з розкопок поселення могилянської групи і милоградської культури Розваж-Кошара і дати інтерпретацію їхнього місця в схемі культурного розвитку ранньозалізного віку Волині.

Розваж-Кошара – це багаточасове поселення: за матеріалами тут виділено горизонти маліцької (жешовська фаза), трипільської (етап СІІ), середньодніпровської, городоцько-здовбицької культур, тшинецького культурного кола (фінальний горизонт), могилянської групи, милоградської, поморської і райковецької культур.

Культурні рештки здебільшого залягали у верхньому гумусованому горизонті лучного опідзоленого супіщаного ґрунту, який частково зберігся на глибину 0,1–0,2 м. Пікантності розкопкам додавала необхідність проходити від поверхні шар посліду, товщина якого де-не-де

сягала 0,3 м. Нижче, у світлому перехідному шарі, який місцями проступав одразу під шаром посліду, було зафіксовано різночасові об'єкти – переважно неглибокі ями, одне слов'янське житло і дві споруди мідного віку.

Джерела

Об'єкти

Сумарно експедиція розкрила 616 м² і виявила 63 об'єкти, 14 із яких на підставі знахідок можна віднести до ранньозалізного віку. Якесь частину з числа 14-ти неатрибутованих об'єктів, що містили невиразні знахідки або взагалі були пусті, також, імовірно, могла належати до цього ж часу (рис. 3). Об'єкти з розкопок 2005 р. для уникнення плутанини пронумеровано римськими цифрами.

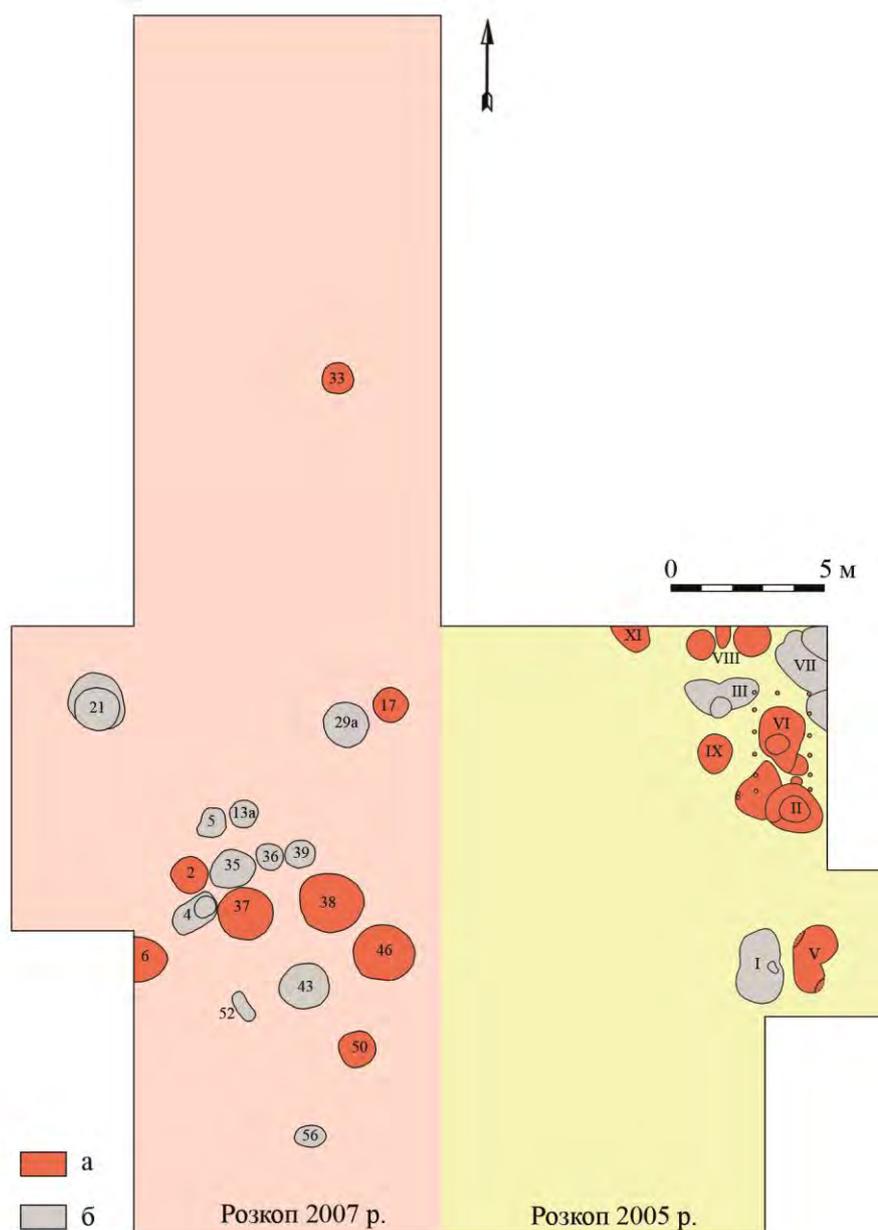

Рис. 3. Розваж-Кошара. Загальний план розкопів 2005 р. і 2007 р. Умовні позначення: а – об'єкти ранньозалізного віку; б – об'єкти без атрибуції

Fig. 3. Rozvazh-Koshara. General plan of the 2005 and 2007 excavations. Legend: a – Early Iron Age features; b – unclassified features

Об'єкт I – споруда видовженої по лінії північ–південь овальної форми розмірами 2,4×1,4 м. Мала вертикальні стінки, крім похилої південної, рівне дно, глибина якої становила 0,4 м від рівня виявлення. Під східною стінкою зафіксовано прошарок попелу розмірами 0,4×0,3 м товщиною 0,15 м, очевидно, від залишків вогнища. Заповнення споруди складалося із супіску темно-сірого кольору (рис. 6, 2).

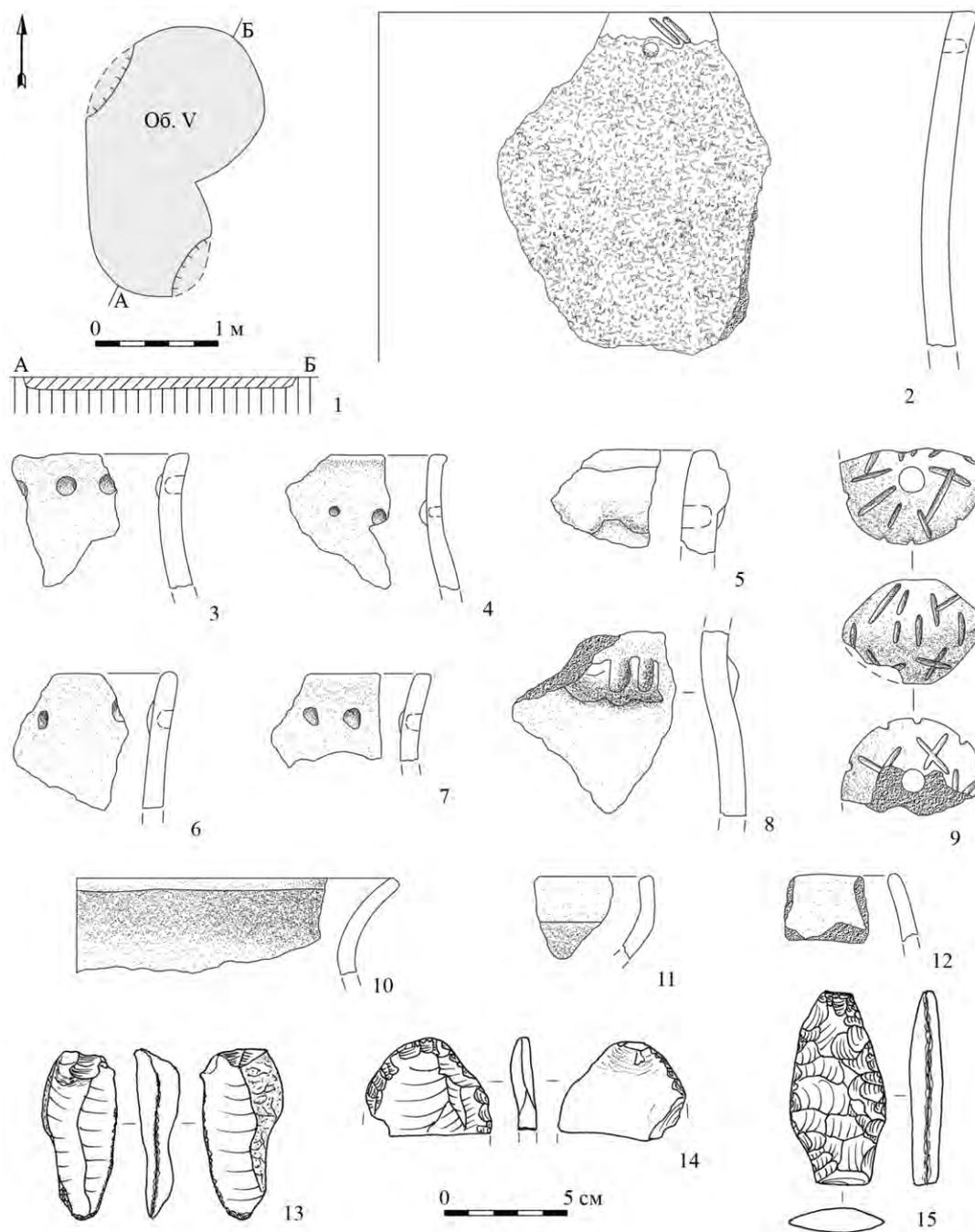

Рис. 4. Розваж-Кошара. Об'єкт V. 1 – план і розріз; 2–15 – матеріали із заповнення; 3–12 – кераміка; 13–15 – кремень

Fig. 4. Rozvazh-Koshara. Feature V. 1 – plan and cross-section; 2–15 – finds from the fill; 3–12 – pottery; 13–15 – flint artefacts

Об'єкт II – споруда видовженої по лінії захід–схід овальної форми. Мала похилі стінки і складалася з двох частин різної глибини. Західна частина розмірами 1,2×1,8 м була заглиблена на 0,4 м від рівня виявлення, мала лінзоподібне дно, а під західною стінкою – дві розташовані поряд стовпові ямки глибиною 0,1 м від рівня дна. Східна частина, мала округлу форму діаметром 1,8 м, прямовисну західну й похилу східну стінки завглибшки 0,5 м. В її центрі розташовувалася округла яма завглибшки 0,2 м, заповнена коричневим супіском, а на північному борту – округле заглиблення діаметром 0,25 м (рис. 5, 1). Заповнення споруди складалося з темно-сірого супіску. У ньому виявлено фрагменти випаленої глини і ліпного посуду, зокрема денце горщика могилянської групи та мініатюрну посудинку у формі чаші (рис. 5, 2, 3).

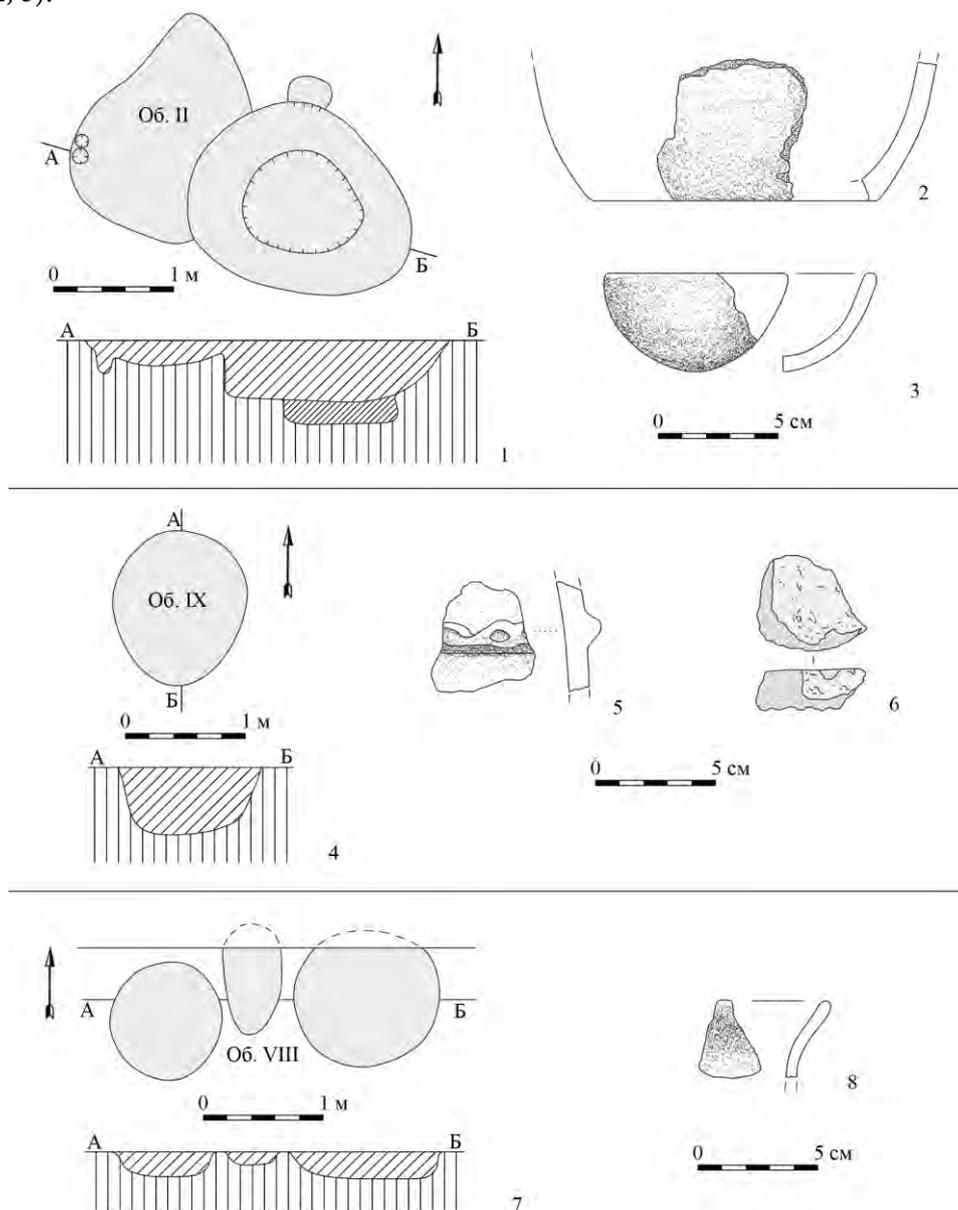

Рис. 5. Розваж–Кошара. 1 – план і розріз об'єкта II; 2, 3 – матеріали з об'єкта II; 4 – план і розріз об'єкта IX; 5, 6 – матеріали з об'єкта IX; 7 – план і розріз об'єкта VIII; 8 – фрагмент посудини з об'єкта VIII

Fig. 5. Rozvazh–Koshara. 1 – plan and cross-section of feature II; 2, 3 – finds from feature II; 4 – plan and cross-section of feature IX; 5, 6 – finds from feature IX; 7 – plan and cross-section of feature VIII; 8 – vessel fragment from feature VIII

Об'єкт III – споруда неправильної форми, розмірами 2,5×0,8 м, видовжена по лінії захід–схід. Мала похилі стінки й рівне дно завглибшки 0,12 м від рівня виявлення. У південній частині була кругла яма діаметром 0,76 м із рівним дном, завглибшки 0,22 м. Заповнення споруди складалося з темно-сірого супіску (рис. 6, 1).

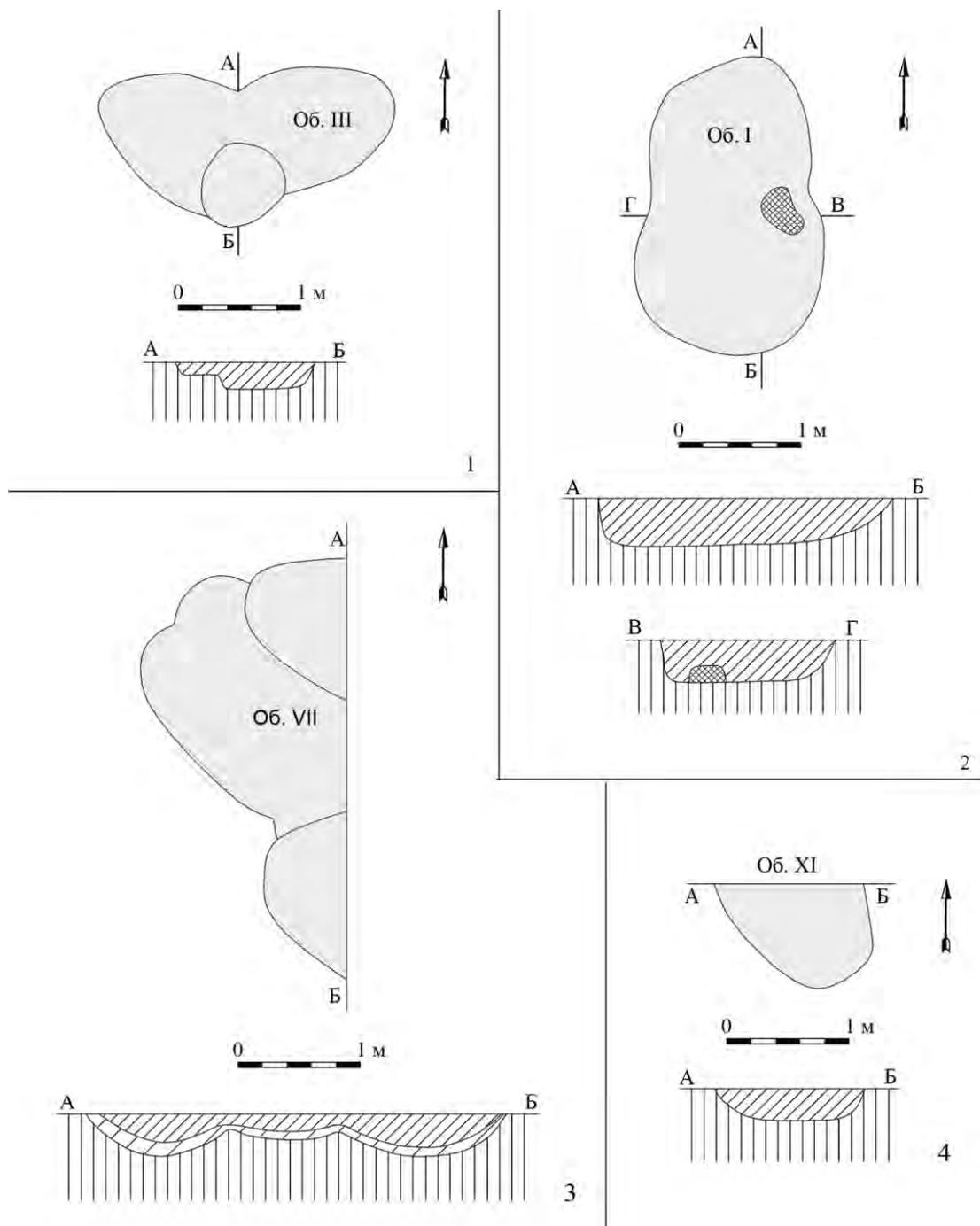

Рис. 6. Розваж–Кошара. 1 – план і розріз об'єкта III; 2 – план і розріз об'єкта I; 3 – план і розріз об'єкта VII; 4 – план і розріз об'єкта XI

Fig. 6. Rozvazh–Koshara. 1 – plan and cross-section of feature III; 2 – plan and cross-section of feature I; 3 – plan and cross-section of feature VII; 4 – plan and cross-section of feature XI

Об'єкт V – споруда неправильної форми, розмірами 2,05×1,45 м, видовжена по лінії північ–південь. Мала рівне дно, глибина якого становила 0,1 м від рівня виявлення (рис. 4, 1). Об'єкт був частково перекритий двома ямами, у яких знайдено кераміку, віднесену до поморської культури. Заповнення складалося з темно-сірого супіску. У ньому виявлено: фрагменти випаленої глини, крем'яні відщепи, частина з яких ретушована, заготовку крем'яного наконечника дротика, фрагменти горщиків і мисок могилянської групи та милоградської культури у співвідношенні приблизно 2:1, біконічне прясло милоградської культури, оздоблене прокресленим орнаментом, мотивом хрестів і паличок (рис. 4, 2–15).

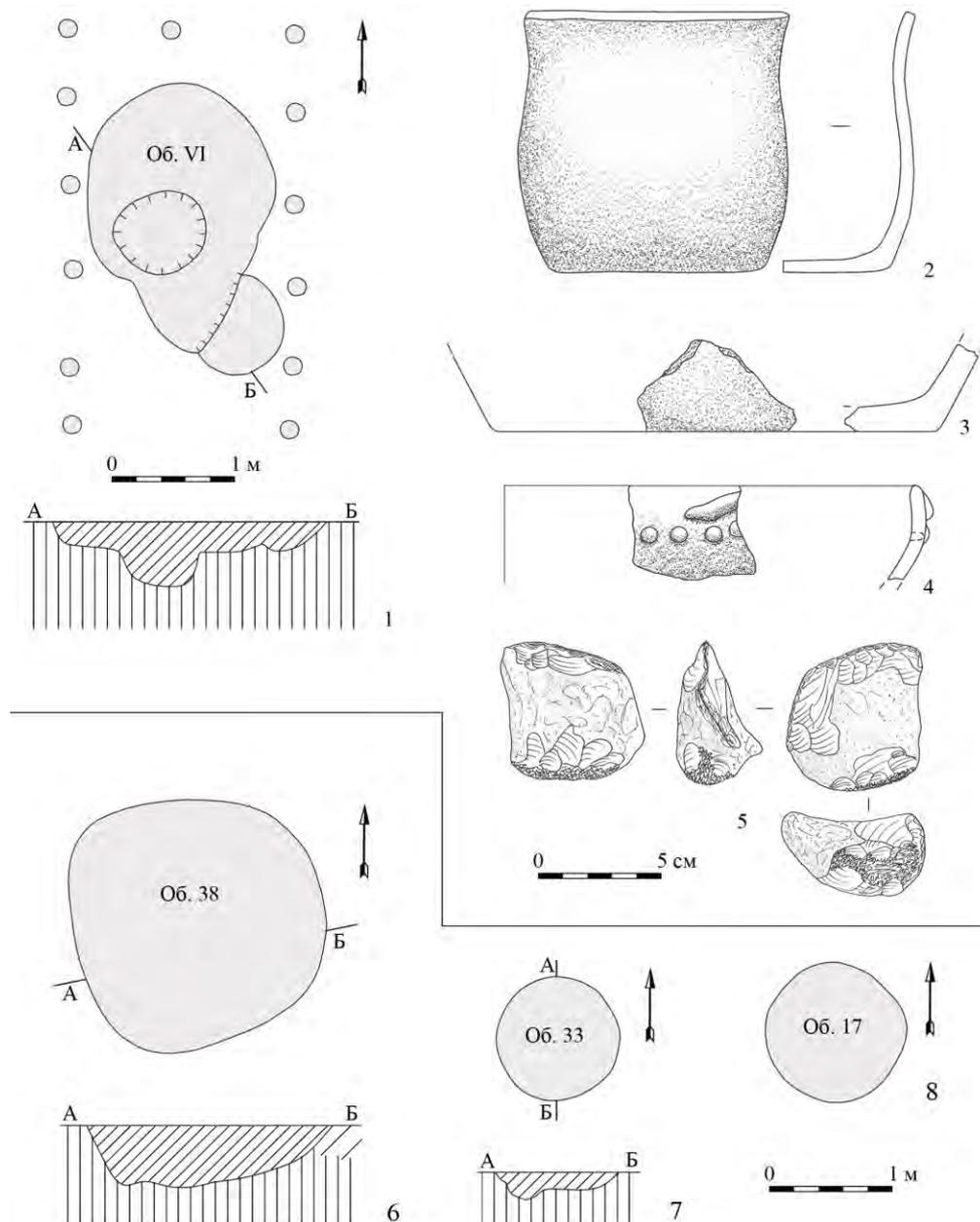

Рис. 7. Розваж-Кошара. 1 – план і розріз об'єкта VI; 2–5 – вибірка матеріалів із об'єкта VI; 6 – план і розріз об'єкта 38; 7 – план і розріз об'єкта 33; 8 – план об'єкта 17

Fig. 7. Rozvazh-Koshara. 1 – plan and cross-section of feature VI; 2–5 – selected finds from feature VI; 6 – plan and cross-section of feature 38; 7 – plan and cross-section of feature 33; 8 – plan of feature 17

Об'єкт VI – споруда неправильної форми, розмірами 2,2×1,45 м, видовжена по лінії північ–південь. Мала похилі стінки й рівне дно, завглибшки 0,24 м від рівня виявлення. У західній частині була яма діаметром 0,7 м і завглибшки 0,3 м від рівня дна, яка також мала похилі стінки та рівне дно. З південно-східного краю споруди зафіксовано ще одне лінзоподібне заглиблення діаметром 0,8 м і завглибшки 0,26 м від рівня виявлення. По периметру споруду оточував ряд стовпових ямок діаметром 0,15 м і завглибшки 0,15 м, які утворювали прямокутник розмірами 3,4×2 м. Кількість ямок із західного і східного боків становила по 6 од., а з північного зафіксовано лише 1 (рис. 7, 1). Заповнення споруди складалося з темно-сірого супіску. У ньому виявлено крем'яний ретушер, фрагменти посуду могилянської групи, зокрема горщик, фрагмент денця горщика й вінець миски (рис. 7, 2–5), а також кераміку милоградської культури.

Об'єкт VII – споруда, яка складалася з трьох овальних заглиблень, видовжених по лінії захід–схід, що частково виходили за межі східної стінки розкопу. Їхні розміри (послідовно з півночі на південь) становили 0,8×1,2 м, 1,8×1,6 м і 0,65×1,4 м. Всі мали лінзоподібне дно завглибшки відповідно 0,36 м, 0,24 м і 0,36 м. Заповнення складалося з темно-сірого супіску та прошарку світлого супіску потужністю 0,06–0,08 м біля дна (рис. 6, 7).

Об'єкт VIII – споруда, яка складалася з трьох заглиблень, розташованих по лінії захід–схід, розділених на рівні виявлення (рис. 5, 8). Західне заглиблення – кругла яма діаметром 0,9 м, із похилими стінками і рівним дном завглибшки 0,2 м від рівня виявлення. Середнє заглиблення мало овальну видовжену по лінії північ–південь форму і виходило за межі північної стінки розкопу. Досліджена його частина мала розміри 0,44×0,72 м, похилі стінки і рівне дно завглибшки 0,1 м. Східне заглиблення також було круглою ямою діаметром 1,2 м із похилими стінками і рівним дном завглибшки 0,22 м. Заповнення складалося з темно-сірого супіску. У ньому виявлено крем'яні відщепи і фрагменти посуду милоградської культури, зокрема фрагмент вінець горщика (рис. 5, 8).

Об'єкт IX – яма овальної форми, розмірами 1,2×1,1 м. Мала похилі стінки й рівне дно завглибшки 0,5 м від рівня виявлення (рис. 5, 4). Заповнення складалося з темно-сірого супіску. У ньому знайдено: два фрагменти кам'яних зернотерок, фрагменти посуду могилянської групи і милоградської культури у співвідношенні 1:2 (рис. 5, 5, 6).

Об'єкт XI – яма овальної форми, видовжена по лінії північний захід – південний схід, яка виходила за межі північної стінки розкопу. Розміри дослідженої частини – 1,2×0,85 м. Мала похилі стінки і рівне дно завглибшки 0,28 м від рівня виявлення (рис. 6, 4). Заповнення складалося з темно-сірого супіску. У ньому знайдено фрагменти випаленої глиняної обмазки і посуду милоградської культури.

Об'єкт 2 – яма округлої форми діаметром 1,2 м. Мала похилі стінки і рівне дно завглибшки 0,42 м від рівня виявлення (рис. 8, 1). Заповнення складалося з темно-сірого супіску, а у верхній частині залягала лінза темно-сірого супіску з вкрапленнями перепаленої глини цеглястого кольору. У ньому виявлено 18 фрагментів посуду епохи бронзи та ранньозалізного віку, зокрема уламок вінець горщика могилянської групи (рис. 8, 2).

Об'єкт 6 – яма овальної форми, яка виходила за межі західної стінки розкопу. Розміри дослідженої частини становили 1,7×1,05 м. Мала похилі стінки і рівне дно завглибшки 0,25 м від рівня виявлення (рис. 8, 6). Заповнення складалося з темно-сірого супіску, а в південній частині залягала лінза чорного супіску з вкрапленнями перепаленої глини. У ньому виявлено фрагмент стінки черпака могилянської групи, який мав коричневу шерехату поверхню і, домішки жорстви, світлого шамоту й великої кількості піску у формувальній масі (рис. 8, 7).

Об'єкт 17 – яма круглої форми діаметром 1,1 м (рис. 7, 17). Заповнення складалося з темно-сірого супіску. У ньому виявлено 3 фрагменти випаленої глини та 14 фрагментів стінок посуду ранньозалізного віку.

Об'єкт 33 – яма округлої форми діаметром 1 м. Мала похилі стінки і рівне дно завглибшки 0,15 м від рівня виявлення (рис. 7, 7). У північній частині була ямка діаметром

0,3 м і завглибшки 0,1 м. Заповнення складалося з темно-сірого супіску з вкрапленнями перепаленої глини. У ньому виявлено крем'яний відщеп і 14 фрагментів стінок посуду ранньозалізного віку.

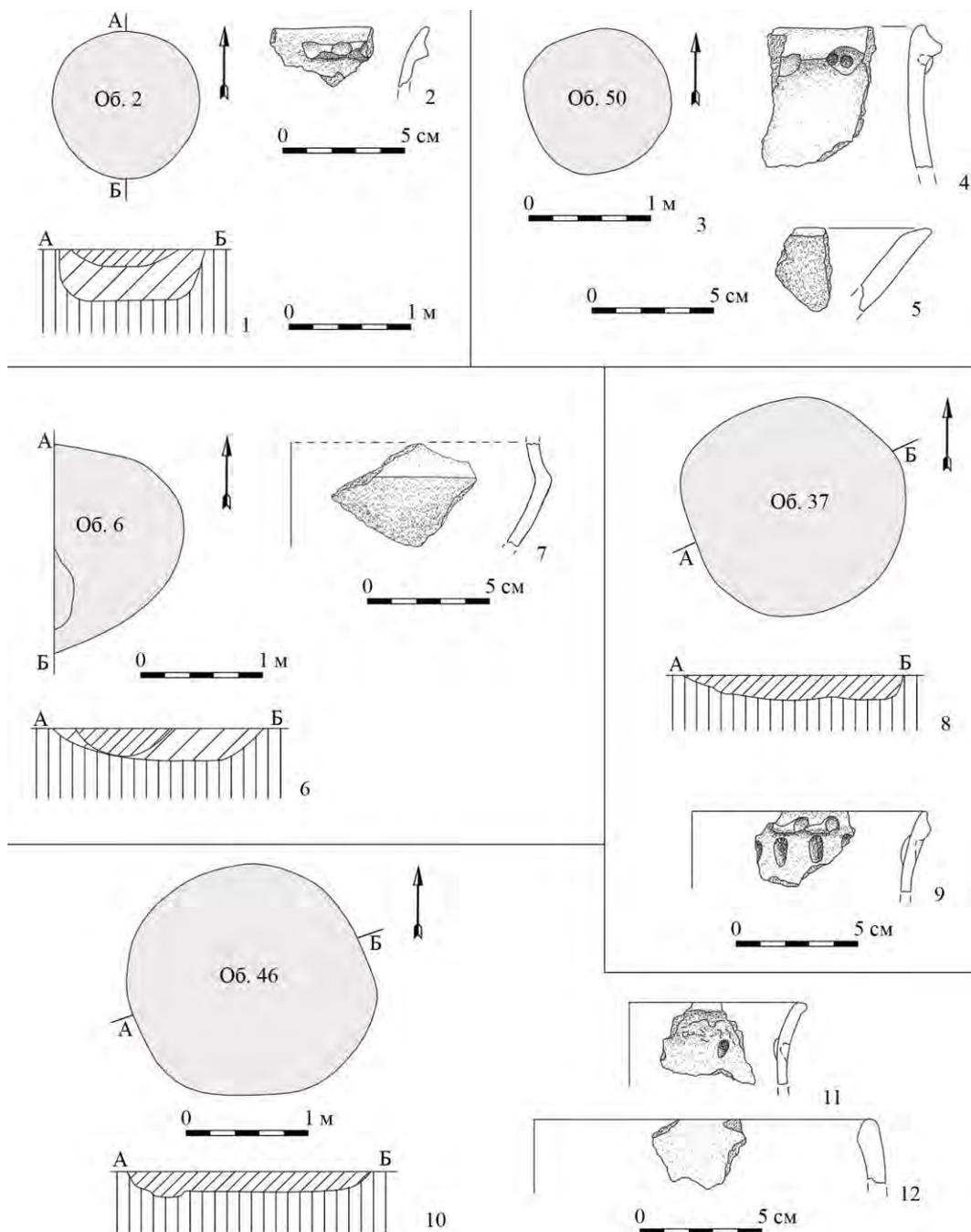

Рис. 8. Розваж-Кошара. 1 – план і розріз об'єкта 2; 2 – фрагмент горщика з об'єкта 2; 3 – план об'єкта 50; 4, 5 – фрагменти посуду з об'єкта 50; 6 – план і розріз об'єкта 6; 7 – фрагмент посудини з об'єкта 6; 8 – план і розріз об'єкта 37; 9 – фрагмент горщика з об'єкта 37; 10 – план і розріз об'єкта 46; 11–12 – фрагменти посудин із об'єкта 46

Fig. 8. Rozvazh-Koshara. 1 – plan and cross-section of feature 2; 2 – pot fragment from feature 2; 3 – plan of feature 50; 4, 5 – vessel fragments from feature 50; 6 – plan and cross-section of feature 6; 7 – vessel fragment from feature 6; 8 – plan and cross-section of feature 37; 9 – jar fragment from feature 37; 10 – plan and cross-section of feature 46; 11–12 – vessel fragments from feature 46

Об'єкт 37 – яма округлої форми діаметром 1,8 м. Мала похилі стінки і нерівне дно завглибшки 0,2 м від рівня виявлення (рис. 8, 8). Заповнення складалося з темно-сірого супіску з вкрапленнями перепаленої глини. У ньому знайдено: 6 фрагментів випаленої глини, 13 фрагментів стінок посуду ранньозалізного віку, зокрема фрагмент вінець горщика могилянської групи (рис. 8, 11).

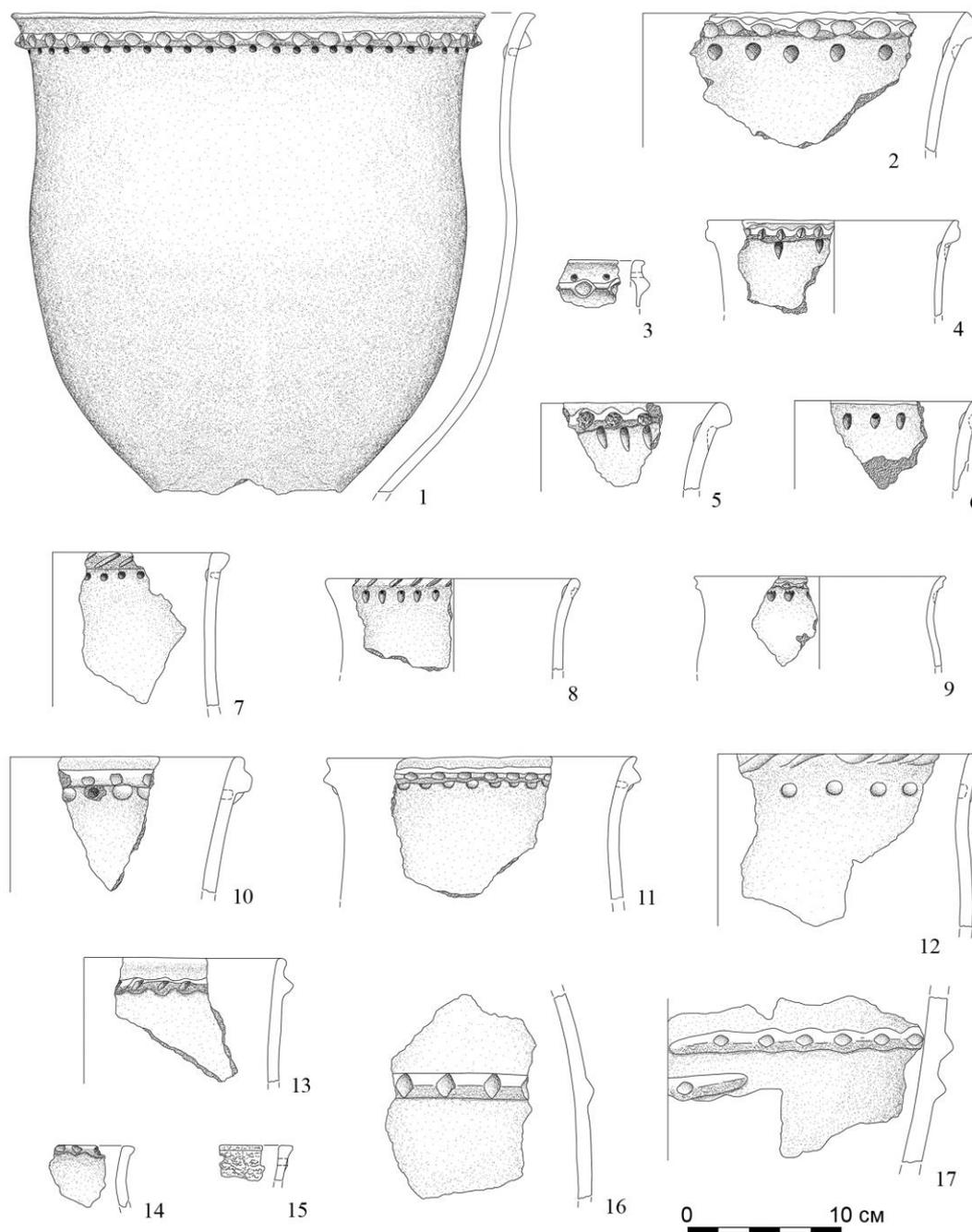

Рис. 9. Розваж–Кошара. Колекція 1997 р. Вибірка кераміки могилянської групи з культурного шару. Горщики

Fig. 9. Rozvazh–Koshara. 1997 Collection. Sample selection of pottery of the Mohylianska group from the cultural layer. Pots

Об'єкт 38 – яма округлої форми діаметром 2 м. Мала похилі стінки і нерівне дно завглибшки 0,5 м від рівня виявлення (рис. 7, б). Заповнення складалося з темно-сірого супіску з вкрапленнями перепаленої глини. У ньому знайдено: 6 фрагментів випаленої глини, 5 крем'яних відщепів, фрагмент біфасіального знаряддя, 22 фрагменти стінок посудин ранньозалізного віку.

Рис. 10. Розваж-Кошара. Вибірка кераміки могилянської групи з культурного шару. Горщики. 1–22 – розкоп 2005 р; 23–33 – розкоп 2007 р.
 Fig. 10. Rozvazh-Koshara. Sample selection of pottery of the Mohylianska group from the cultural layer. Pots. 1–22 – excavation of 2005; 23–33 – excavation of 2007

Об'єкт 46 – яма округлої форми, діаметром 2 м. Мала похилі стінки і нерівне дно завглибшки 0,5 м від рівня виявлення (рис. 8, 10). Заповнення складалося з темно-сірого

супіску з вкрапленнями перепаленої глини. У ньому знайдено: 16 фрагментів стінок посудин ранньозалізного віку, крем'яний відщеп, фрагмент пластини з ретушшю, фрагмент кам'яної зернотерки, фрагменти вінець горщика і миски могилянської групи (рис. 8, 11, 12).

Об'єкт 50 – яма круглої форми, діаметром 1,2 м (рис. 8, 3). Заповнення складалося з темно-сірого супіску з вкрапленнями перепаленої глини. У ньому виявлено: 15 фрагментів стінок посудин ранньозалізного віку, фрагменти вінець горщика і миски могилянської групи (рис. 8, 4, 5).

Матеріали

Керамічна колекція стилістично поділена на дві окремі вибірки, які віднесені до могилянської групи і милоградської культури. Кількісно перша вдвічі переважає другу (132:65). Розгляньмо їх по чергово.

Могилянська група

Горщики і миски – домінуючі категорії посуду. Через фрагментарність їх можна схарактеризувати лише на основі морфології вінець у поєднанні з орнаментальними прийомами, традиційно виконаними переважно на краях вінець та в зоні під ними. Лише один великий горщик реконструйовано за фрагментами, виявленими в розвалі (рис. 9, 1), і ще один цілий екземпляр знайдено в об'єкті VI (рис. 7, 2).

Горщики здебільшого з плавно відігнутими назовні вінцями і, очевидно, мали типову тюльпаноподібну форму (рис. 9; 10). Однак, у випадку дрібних фрагментів є ймовірність помилкового визначення, тому що трапляються миски, які у верхній частині повторюють форму й орнаментальність горщика, хоча вони досить рідкісні (рис. 11, 13).

Краї вінець мають просте пласке або заокруглене завершення, а іноді – потовщені краї, що виступають назовні у формі дзьобика (рис. 8, 11; 9, 1, 3, 13, 15). Валики розміщені дуже близько до країв вінець, а інколи навіть зливаються з ними (рис. 8, 4; 9, 2, 14; 10, 1, 8, 24, 27, 33). Судячи зі знайдених зразків стінок, видно, що відносно мала частка горщиків була оздоблена валиками на тулубі (рис. 10, 17–22). У двох із таких фрагментів валики були не зімкнуті і їхні кінці заходили один за одного (рис. 9, 17; 10, 18). Більшість валиків карбовані досить густо нанесеними втисненнями, рідше – скісними насічками (рис. 9, 7; 10, 17, 23) або канелюрами (10, 1, 10, 31). Втиснення бувають як мілкі, що залишають досить дрібні ямки на кінчиках валиків, так і глибокі, які сильно деформують валик, утворюючи ефект намиста (рис. 9, 1–4; 10, 4, 7, 22). Один екземпляр трапився без карбування (рис. 10, 9). Знайдено кілька екземплярів, краї вінець яких карбовані втисненнями, канелюрами або насічками, при цьому валики в них відсутні (рис. 4, 2; 9, 8, 12; 8, 15).

Ще один часто вживаний прийом орнаментальності – ряд перлин, які нанесено у всіх без винятку екземплярів під валиками, а у випадку відсутності останніх – під краями вінець. Ямки, якими витискували перлини, вдвічі частіше були нанесені ззовні (негативні перлини). Вони мали круглу (рис. 9, 1, 7) або видовжену краплеподібну чи трикутну форму, утворену нахилом інструмента нанесення (палички) (рис. 9, 2, 4–6), і перша траплялася вдвічі частіше, хоча у випадку негативних перлин частка обох форм ямок однакова, тоді як зсередини видовжені ямки попадалися винятково рідко (рис. 10, 14).

Доволі рідкісне використання для оздоблення наскрізних отворів – знайдено лише три такі екземпляри (рис. 9, 3, 15; 10, 15). Деякі фрагменти вінець, особливо ті, що не мали валиків, цілком ймовірно могли належати також посудинам, які мали біконічний або сильно роздутий у нижній частині тулуб. У таких випадках вони можуть класифікуватися як амфори або корчаги, а також як глеки чи вази. Ці посудини зазвичай мали слабше відігнуті або прямі вінця, часто орнаментовані лише рядом перлин під краєм вінець (рис. 4, 3–7; 9, 6; 10, 13, 14, 28, 29). Прикладом такої посудини – краще вцілілий зразок із вертикально видовженим вушком (очевидно, парно симетричним), що має три горизонтальні отвори (рис. 12, 21).

Поверхня горщиків найчастіше лискована або добре згладжена. Лише два екземпляри мали дрібний руст на зовнішній поверхні (рис. 4, 2, 9, 15).

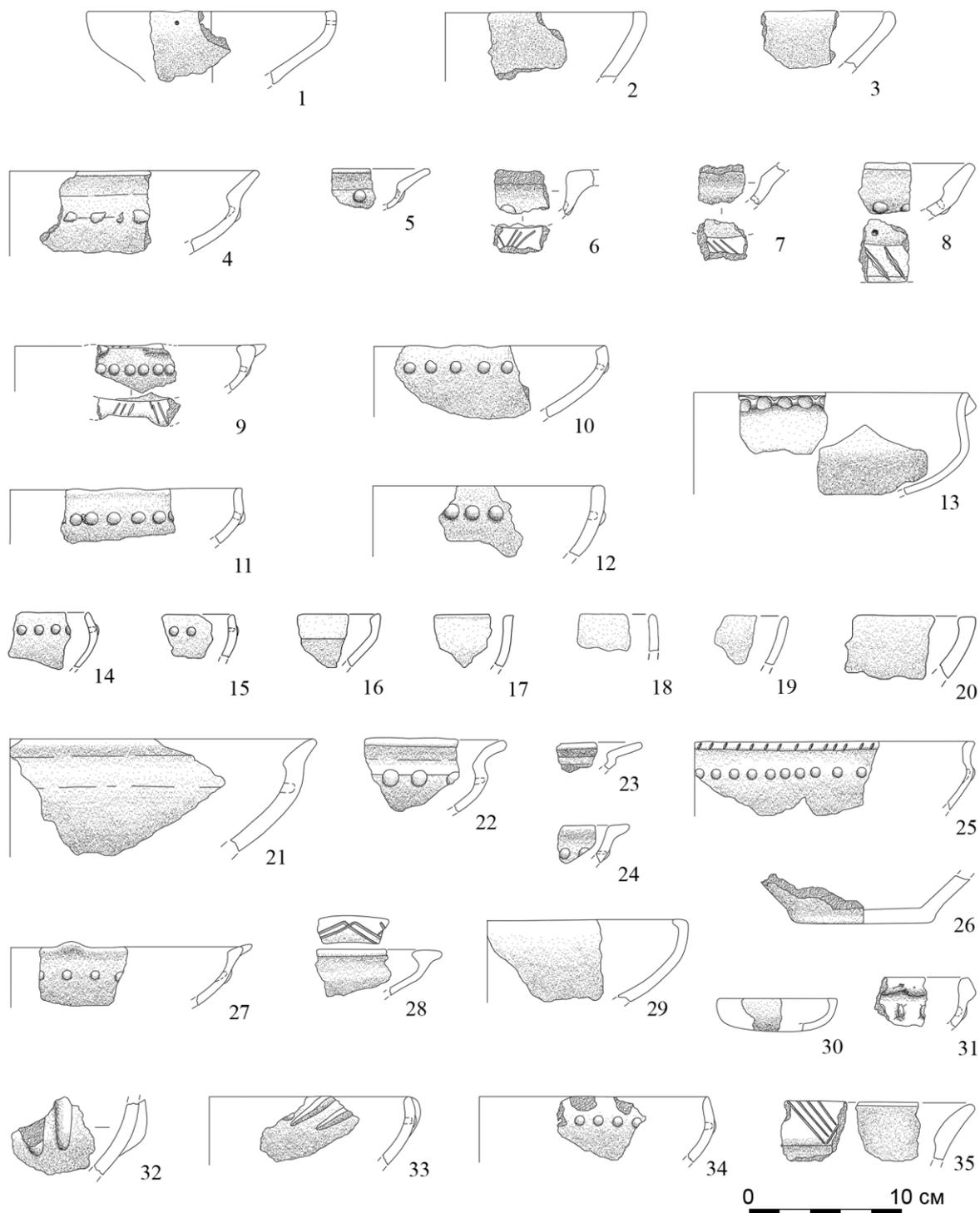

Рис. 11. Розваж-Кошара. Вибірка кераміки могилянської групи з культурного шару. Миски. 1–20 – колекція 1997 р; 21–30 – розкоп 2005 р; 31–35 – розкоп 2007 р.

Fig. 11. Rozvazh-Koshara. Sample selection of pottery of the Mohylianska group from the cultural layer. Bowls. 1–20 – 1997 collection; 21–30 – excavation of 2005; 31–35 – excavation of 2007

Миски з колекції представлені чотирма типами, які відрізняються між собою формою вінець.

До першого, відносно малочисельного, належать екземпляри із загнутими досередини краями вінець, які утворюють своєрідний карнизик (рис. 11, 9, 29). У деяких ця особливість слабо виражена (рис. 11, 1–3, 20). До цього ж типу належить і мініатюрна мисочка (рис. 11, 30). Один зразок оздоблений рядом наскрізних отворів під краєм вінець (рис. 11, 1), а один – рядом перлин, пластичними наліпами на зовнішніх краях вінець і групами прокреслених ліній на пласкому бортику (рис. 11, 9).

Другий тип представлений мисками з плавно загнутими всередину вінцями, краї яких або заокруглені, або пласкі, зрізані під прямим чи гострим кутом (рис. 4, 11, 12; 8, 12; 11, 10–12, 14–19, 33, 34). Значна частка цих мисок орнаментована рядом перлин на найбільшій опуклості. Трапляються екземпляри, що додатково оздоблені скісними короткими валіками під зовнішнім краєм вінець (рис. 7, 4; 11, 33). Імовірно, до них можна віднести і фрагмент стінки з двома валіками (рис. 11, 32).

Миски третього типу, які за чисельністю не поступаються попередньому, мають відігнуті назовні борти різної ширини і ступеня нахилу, із виразним переламом із внутрішнього боку (рис. 11, 4–8, 21–25, 27, 28, 35). Майже всі вони оздоблені перлинами на найбільшій опуклості тулуба і в половині випадків прокресленою лінійною орнаментациєю на бортах. Остання здебільшого складається з груп скісних ліній, орієнтація яких по чергово змінюється на протилежну (рис. 11, 6–8, 35). Схема орнаменту в одній миски була дещо складнішою (рис. 11, 28). За способом орнаментациі близька до цього типу миска, віднесена за формою до першого типу (рис. 11, 9). Своєрідний за оформленням вінець ще один екземпляр, орнаментований перлинами і насічками по зовнішньому краю вінець (рис. 11, 25). Одна миска з досить вузьким бортиком була оздоблена пластичним наліпом, що виступав назовні (рис. 11, 27).

Четвертий тип представлений лише одним екземпляром – горщикоподібною мискою, орнаментованою карбованим валіком під краєм вінець (рис. 11, 13). Ще в одного екземпляра, через малий розмір важко оцінити ступінь вигину профіля і нахилу вінець, хоча виглядає він як фрагмент конічної миски (рис. 8, 5).

Черпакам належали фрагменти вінець, бочків і вушок. Вони мали біконічний профіль тулуба з різким переламом у місці найбільшого діаметра (рис. 8, 7; 12, 1, 3, 12, 22, 23), вертикально або злегка назовні вигнуті вінця, стрічкоподібні й овальні в перетині вушка, які виступали вище вінець і завершувалися згори грибоподібним, пласким чи роздвоєним упором (рис. 12, 9–11). Лише одне вушко було орнаментоване групами скісних вузьких канелюр, розташованих ялинкою (рис. 12, 7). Знайдено майже цілий мініатюрний черпачок із діаметром вінець 4 см і висотою 4,8 см, оздоблений прокресленим орнаментом, який складався з двох фризів із груп скісних ліній, розділених парою горизонтальних ліній на переламі тулуба. Верхній фриз згори також був обрамлений парою ліній. Групи з чотирьох ліній у фризах розмішувалися під кутом одна до одної, утворюючи зигзаг (рис. 12, 1). Вушко цього черпачка не збереглося, а в денці наявна плавна виїмка.

Фрагмент однієї посудини, яка також могла бути черпаком із високою шийкою, орнаментовано двома фризами, обрамленими горизонтальними парами ліній, які склалися із заштрихованих трикутників і груп коротких зигзагів між ними (рис. 12, 2). Деталь схожої орнаментациі є на значно меншому фрагменті вінець іншої посудинки (рис. 12, 4). Ще на одному фрагменті черпака під вушком збереглася пара коротких скісних штрихів. Без сумніву, виріб мав бути оздоблений аналогічно і на тулубі (рис. 12, 10).

Рідкісною категорією посуду є диски-покришки, від яких знайдено лише два фрагменти, один – неорнаментований, діаметром 8 см (рис. 12, 17), а другий – діаметром 22 см, оздоблений наскрізними отворами, зі злегка лискованою поверхнею (рис. 12, 6). Одиначними зразками є дрібний фрагмент друшляка (рис. 12, 15) і фрагмент уже згаданої маленької амфорки з вертикальними проколотими вушками-наліпами, тулуб якої мав діаметр 12 см (рис. 12, 21).

Окрім описаного орнаментованого малого черпачка, знайдено ще кілька фрагментів мініатюрних посудинок (рис. 5, 3; 12, 5, 14, 16).

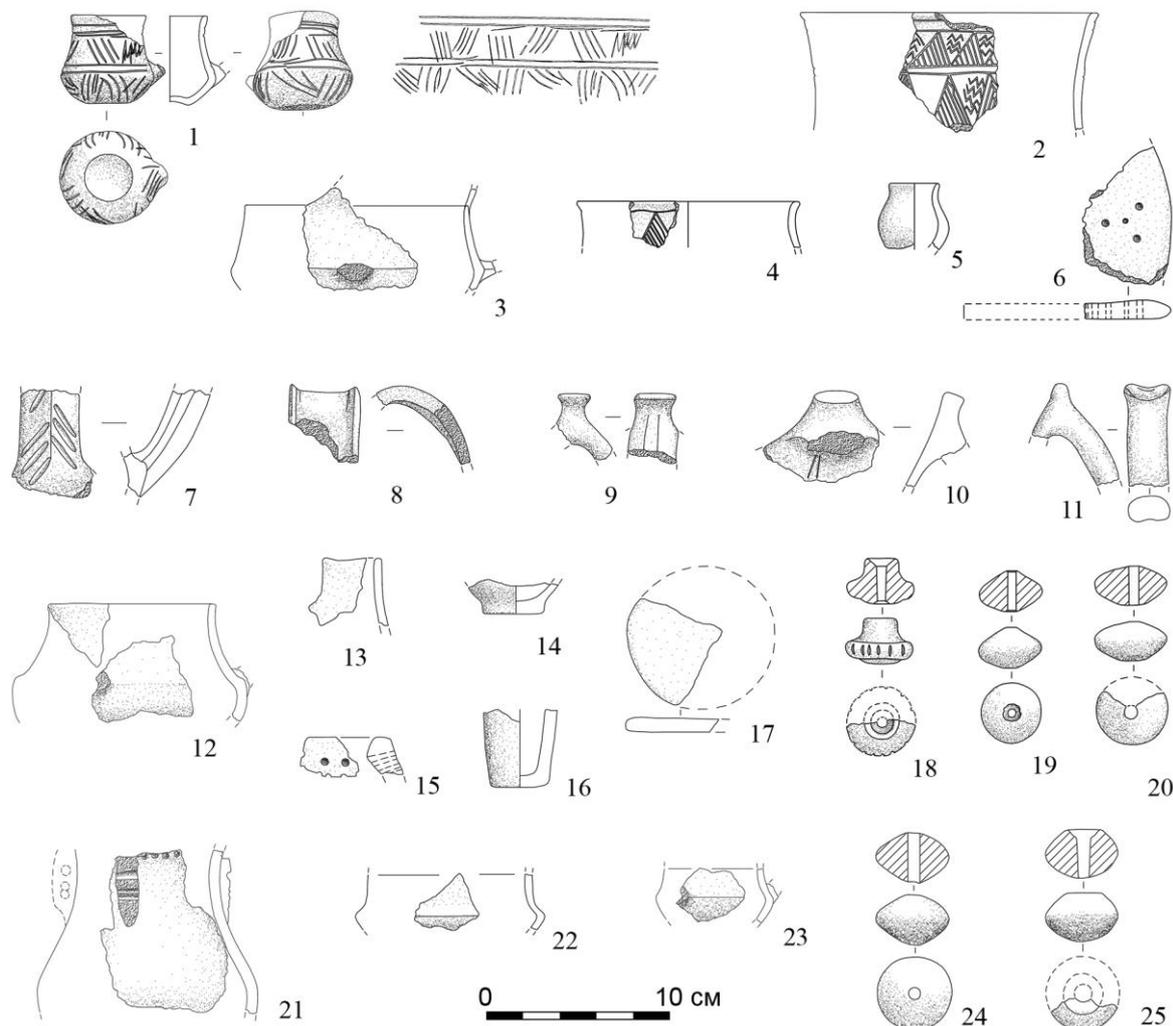

Рис. 12. Розваж-Кошара. Вибірка кераміки могилянської групи з культурного шару. Різні категорії посуду і прясла. 1-11 – колекція 1997 р.; 12-20 – розкоп 2005 р.; 21-25 – розкоп 2007 р.

Fig. 12. Rozvazh-Koshara. Sample selection of pottery of the Mohylianska group from the cultural layer. Various vessel types and spindle whorls. 1-11 – 1997 collection; 12-20 – excavation of 2005; 21-25 – excavation of 2007

Керамічні прясла в розрізі мають біконічну форму з округлим переламом (рис. 14, 19, 20, 24, 25). В одного з них біля отвору, очевидно верхнього, є невеличке заглиблення (лунка) (рис. 12, 25). Виділяється прясло з видовженою циліндричною верхньою частиною з аналогічною лункою, оздоблене по округлому манжету насічками (рис. 12, 18).

Кераміка могилянської групи переважно має черепок різних відтінків коричневого, цеглястого, рідше сірого кольору, виготовлений із формувальної маси, в якій основу домішок становить шамот, нерідко кількох видів, іноді в поєднанні з обкатаними зернами кварцу або незначною кількістю жорстви. Поверхня його часто лискована або добре згладжена. Меншу групу становить посуд із домішками великої кількості слюди у формувальній масі (11 екз.). Серед останнього трапляються екземпляри з лискованою поверхнею і з дуже шорсткою,

утвореною завдяки домішкам. Товчений кремій серед домішок трапляється ще рідше (5 екз.). У більшості випадків черепок має середньозернисту текстуру. Зрідка трапляються посудини з дрібнозернистою текстурою і значним умістом дрібного, часто різноколірного шамоту (9 екз.). Поверхня таких посудин злегка лискована. Рідкісним є посуд цеглястого кольору, з міцним випалом, щільною текстурою черепка й домішками жорстви у формувальній масі (6 екз.).

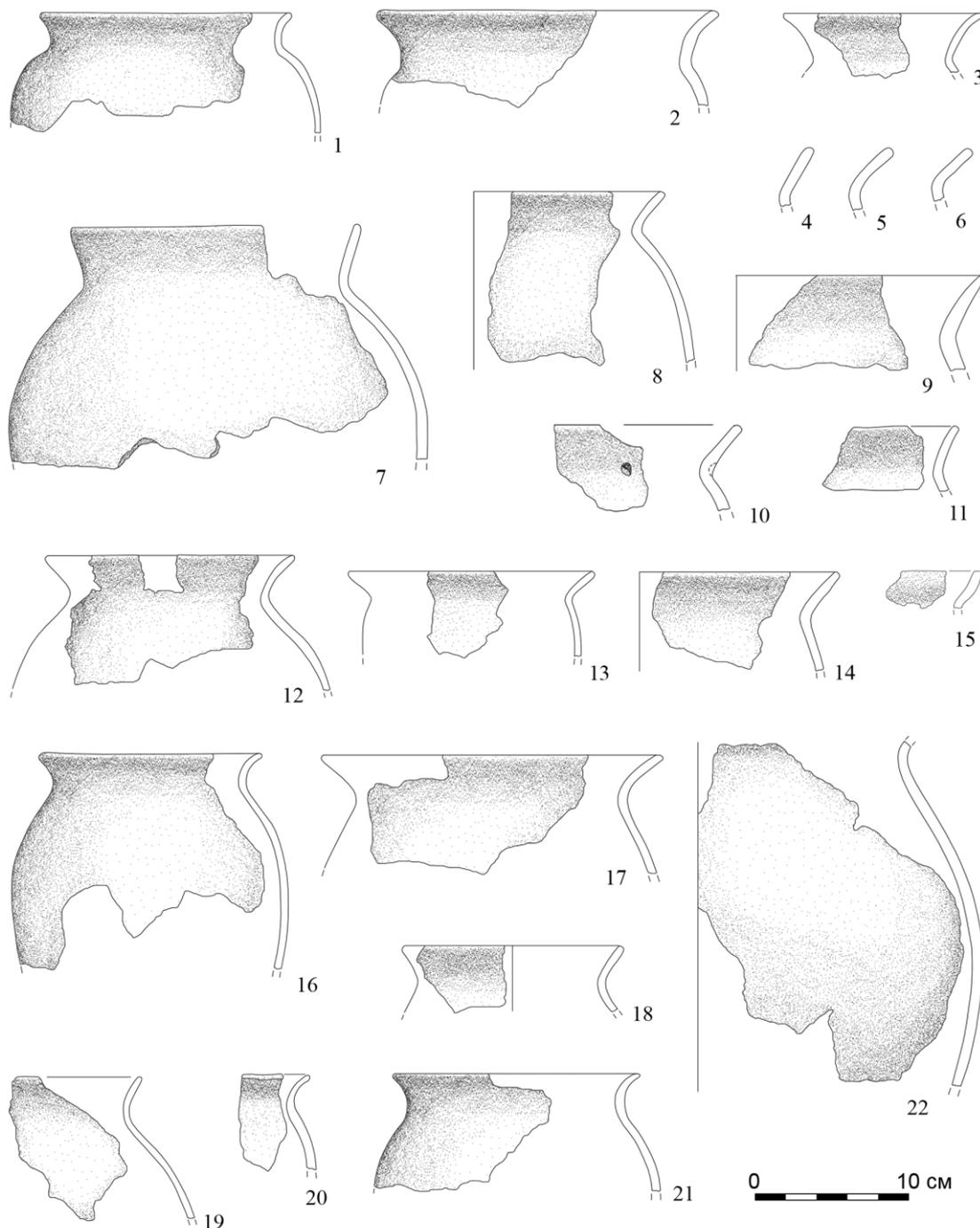

Рис. 13. Розваж-Кошара. Вибірка кераміки милоградської культури з культурного шару. Колекція 1997 р.

Fig. 13. Rozvazh-Koshara. Sample selection of Milograd culture pottery from the cultural layer. 1997 collection.

Милоградська культура

Кераміка милоградської культури хоча доволі чисельна, але одноманітна – представлена фрагментами горщиків з округлим тулубом і відігнутими назовні вінцями із заокругленими краями. Діаметр їхніх вінець коливався в межах 10–30 см. Майже всі крупні фрагменти мають діаметр тулуба дещо більший за діаметр вінець. За кривизною профілі відрізняються між собою. Переважають плавні, S-подібні (рис. 13, 16–21, 14, 1–5, 27, 29, 31, 32, 38–40) і значно рідше трапляються горщики з більш виразним переламом шийки і прямими вінцями (рис. 13, 4–15; 14, 22, 28). Окремі горщики мають виділену пряму шийку (рис. 13, 1–3). Краї вінець здебільшого прості, заокруглені, зрідка трапляються потоншені варіанти, при яких профіль самих вінець і шийки помітно масивніший, ніж у тулуба (рис. 13, 9, 21; 14, 5, 10, 30, 32, 39) й екземпляри зі сплосченими краями вінець (рис. 13, 8, 10, 14, 15; 14, 2, 26, 27, 39).

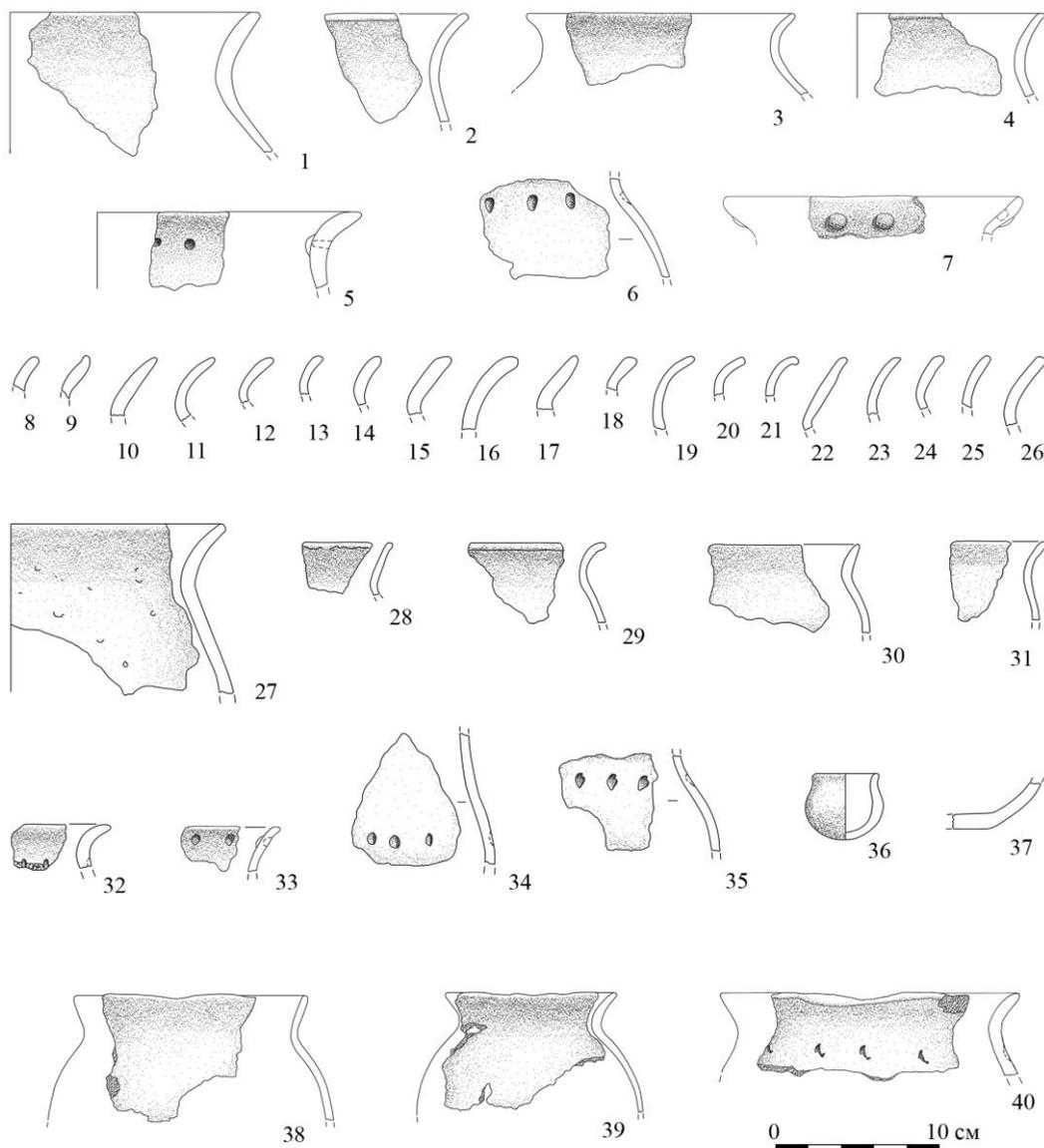

Рис. 14. Розваж–Кошара. Вибірка кераміки милоградської культури з культурного шару. 1–7 – колекція 1997 р.; 8–37 – розкоп 2005 р.; 38–40 – розкоп 2007 р.

Fig. 14. Rozvazh–Koshara. Sample selection of Milograd culture pottery from the cultural layer. 1–7 – 1997 collection; 8–37 – excavation of 2005; 38–40 – excavation of 2007

Орнаментация в горщиків наявна рідко та представлена лише пояском видовжених ямок на основі шийки (рис. 13, 10; 14, 6, 32, 35, 40) і ще рідше перлин на вінцях, витиснених як ззовні так і зсередини (рис. 14, 5, 7, 33).

Знайдено одну мініатюрну посудинку, яка повторює форму горщиків (рис. 14, 36). З милоградською культурою також можна пов'язати біконічне прясло з об'єкта V, орнаментоване по всій поверхні прокресленими короткими лініями і хрестиками (рис. 4, 9).

Кераміка милоградської культури має черепок різних відтінків сірого і коричневого кольорів зі зглаженою, іноді горбкуватою поверхнею, виготовлений з формувальної маси з домішкою жорстви, рідше – кременю, які іноді поєднуються з піском і шамотом. Часто разом із жорствою у формувальну масу потрапляє слюда.

Рис. 15. Розваж–Кошара. Матеріали з культурного шару. 1 – серп; 2 – малий черпак
Fig. 15. Rozvazh–Koshara. Finds from the cultural layer. 1 – sickle; 2 – small scoop

Із численних крем'яних виробів із пам'ятки до ранньозалізного віку без вагань можна віднести лише біфаціальний серп зі звуженою п'яткою (рис. 15, 1). Його лезо оформлене зубчастою ретушшю, а поверхня заліскована від спрацювання, окрім місця кріплення руків'я (рис. 15, 1). Також до цього часу на думку автора слід відносити заготовку біфацального крем'яного наконечника дротика з плавно виділеним черешком і зламанім фасетованим кінцем (рис. 4, 15). Інші знайдені в об'єктах виробу пов'язані з колекцією умовно. Серед них – ретушер з об'єкта VI, виготовлений на конкреції кременю з зеленуватою кіркою (рис. 7, 5) та знаряддя на відщепаз з об'єкта V, фасетовані ретушшю (рис. 4, 13, 14).

Інтерпретація

Матеріали ранньозалізного віку з поселення Розваж-Кошара становлять наукову цінність у двох аспектах. По-перше – це опорна репрезентація окремого культурного горизонту могиланської групи в контексті регіональної схеми культурного розвитку, а по-друге – це

внесок у розкриття питання можливого взаємозв'язку могилянської групи з милоградською культурою.

Щодо першого, то можна виділити такі характерні риси цього комплексу могилянської групи: 1) в орнаментатії горщиків абсолютно домінує перлинний орнамент; 2) серед перлин більшу частку становлять негативні, з яких половина зразків витиснена видовженими ямками; 3) значну частку становлять миски з широкими бортами, на яких часто наявний прокреслений лінійний орнамент; 4) на найбільшій опуклості тулуба мисок різних типів переважає перлинний орнамент; 5) трапляються горщикоподібні миски, орнаментовані валиками; 6) черпаки мають різкий перелам плічок і вушка з упорами різної форми, що виступають згори; 7) у формувальній масі незначної частини кераміки присутня слюда, що у випадку лискування поверхні дає графітовий відблиск.

Комплекс поселення Розваж-Кошара суттєво відрізняється від матеріалів горизонту Могиляни-Монастирок (Бардецький, Самолюк, 2020, с.100, 104). Серед відмінностей, порівняно з останнім, можна назвати такі: 1) одиничні випадки орнаментатії під вінцями горщиків наскрізними отворами, лише валиками або відсутності орнаменту взагалі; 2) значне зменшення кількості горщиків, оздоблених карбованим валиком на тулубі; 3) мінімальна частка мисок із загнутими досередини краями. А в колекціях горизонту Могиляни-Монастирок усі ці елементи визначальні й серед них не трапляється жодна з ознак, виділена, як характерна для поселення Розваж-Кошара.

Щодо комплексів так званих Нетішинських зольників та подібних, які також репрезентують стилістично відмінний тип пам'яток, то в них навпаки можна знайти низку аналогій для колекції з Розважа (Гершкович, Куштан, 2023; Самолюк 2004, 2005). Однак перелік таких аналогій стосуватиметься окремих екземплярів, а за домінуючими ознаками ці комплекси також демонструють ряд відмінностей. Спільне в них лише широке застосування перлинного орнаменту в горщиках і мисках, однак у нетішинських колекціях негативні перлини є все ж рідкістю, а витиснені видовженими ямками, тобто нахиленими паличками, зразки взагалі відсутні. Миски з відігнутими назовні орнаментованими бортами в Нетішинських зольниках становлять незначну частку і суттєво поступаються в показниках ширини цих бортів. Серед черпаків тут також переважають зразки з округлими бочками, а з різким переламом тулуба трапляються рідко. Немає у цих черпаків і на стільки високо піднятих вушок із високими упорами, як у Розважі.

Наведені порівняння обґрунтовують висновок, що поселення Розваж-Кошара репрезентує окремий культурний горизонт у межах могилянської групи. У долині Горині матеріали цього горизонту відомі за дослідженнями півстолітньої давнини Миколи Пелещишина та Олександра Позіховського буквально поряд – біля с.Хорів, зокрема в урочищах За Озером, Ожогоща та Дубова (Пелещишин, Позіховський, 1986). Варто зауважити, що за публікацією вони не виглядали достатньо виразними і в попередніх працях автора, зокрема під впливом ідей Валерія Самолюка, розглядалися в сукупності з пам'ятками типу Нетішинських зольників як єдиний тип – Нетішин-Хорів (Самолюк, 2005, с.145). В ур. За Озером матеріали отримано з культурного шару в розкопі площею 540 м², а пізніше О. Позіховський зібрав досить репрезентативну колекцію з розораної поверхні, яка зберігається у фондах Державного історико-культурного заповідника м. Острог. На поселенні в ур. Ожогоща на площі 160 м² виявлено вогнище з глиняним черенем. В ур. Дубова під час досліджень енеолітичної пам'ятки у 2014–2015 рр. під керівництвом О. Дяченка здобуто також дуже виразну вибірку матеріалів могилянської групи, які зберігаються в Музеї історії Острозької академії. Колекції з усіх пам'яток подібні між собою і мають дуже своєрідну кераміку, аналогічну з поселення Розваж-Кошара. З огляду на це цей культурний горизонт варто назвати хорівським, який краще проявиться після повної публікації колекцій із названих пам'яток.

Окремі зразки такої кераміки знайдено в контексті могилянських матеріалів на пам'ятках у долині р.Ікви, зокрема на поселенні Дубно–Острів Дубовець (Бардецький, Пшеничний, 2024, с.241). За малочисельними, але характерними зразками, відомими з публікацій, знаємо і про наявність подібних пам'яток на сході ареалу могилянської групи на р. Случ: Полонне (вул. Говорун, 37) (Бардецький, Нечитайло, 2023), Миропіль (Кухаренко, 1958, рис. 29, 3, 6, 7), Великі Деревичі (Липко, 1982, рис. 6), а також у басейні р. Тетерев: поселення Лука-Райковецька (Тереножкін, 1965, рис. 1).

Характерні горщики, орнаментовані негативними перлинами з видовженими ямками, входять до складу колекцій із пам'яток ранньоскіфського часу Правобережного Дніпровського Лісостепу (Дараган, Подобед, 2019, с. 276; Пефтіць, 2017, с. 87, 88; Фіалко, Болтрик, 2003, с. 119–121). Аналогією для мисок із широкими орнаментованими бортами, може слугувати матеріал з Андрушівського кургану №1, який Сергій Скорий датував кінцем VII ст. до н. е. (Воронцов, Скорый, 2012).

Хорівський горизонт на підставі аналогій можна датувати другою половиною VII – початком VI ст. до н. е. Появу його пам'яток у басейні р. Горинь автор схильний пов'язувати з міграцією носіїв даного стилю зі східних теренів, що могло бути спричинене активністю скіфів у Правобережному Лісостепу в цей час, який знаменується появою великих городищ. Правильність такого трактування тягне за собою неминуче часткове накладання нетішинського і хорівського горизонтів, підтвердженням чого є паралелі в матеріальних комплексах поселення Розваж–Кошара і Нетішинських зольників.

Переконливих підстав вважати комплекс милоградської культури з поселення Розваж-Кошара синхронним із могилянським немає. Окремі фрагментовані артефакти, знайдені в заповненнях об'єктів, не унеможливають інтерпретації їх як результату механічного змішування. Як свідчить практика досліджень подібних поселень, більшість виразної вибірки не має чіткого стратиграфічного контексту. Однак відомі приклади віднайдення в регіоні синкретичних комплексів маліцької з трипільською культурою (поселення і могильник Острог-Земан), а також межановицької, стжижовської і бабинської культур викликають дослідницький інтерес до виявлення подібних контекстів і для могилянсько-милоградської взаємодії.

Кераміка милоградської культури загалом вирізняється одноманітністю і наразі не піддається періодизації. Велика її вибірка з пам'ятки в Розважі формує джерельну базу для подальшого порівняння з іншими комплексами з перспективою виявити якісь закономірності.

Про ймовірність горизонтальних зв'язків з могилянською групою свідчать деякі опосередковані факти. Поховання милоградської культури в с.Бродівське, що неподалік Розважа, на підставі аналізу інвентарю, автор відніс до ранньоскіфського часу (Бардецький, 2021). Привертає увагу часте віднайдення в обмеженому просторі матеріалів обох культур в значній диспропорції, тобто на пам'ятках які атрибутовані як могилянські, трапляються поодинокі зразки милоградської кераміки і навпаки. Звісно, у випадку невеликих заплавних островів, де обмежена територія могла обживатися в різний час, це може свідчити про багатощаровість пам'ятки. Але на великих просторах надзаплавних терас, в оточенні сотень метрів пустки, локальні скупчення матеріалів наводять на думку про невідповідність такого взаємного виявлення різнокультурних матеріалів. Систематичність подібних виявів на різних пам'ятках додає цій гіпотезі значимості. Наявність зразків перлинної орнаментации під вінцями морфологічно милоградських посудин із Розважа також додатково свідчить про можливість датування їх ранньоскіфським часом.

Варто згадати, що й автори досліджень хорівських поселень також писали про контакти носіїв милоградської культури з місцевим населенням (Пелещин, Позіховський, 1986). Імовірні впускні милоградські поховання в могилянські зольники 3 і 7 на пам'ятці Нетішин–Базар, рештки яких представлені фрагментом горщика в одному випадку й розвалами двох горщиків в іншому, дали змогу авторам відкриття хронологічно розмежувати могилянські та

милоградські комплекси і при цьому датувати останні ранньо- та середньоскіфським часом (VII–V ст. до н. е.) (Гершкович, Куштан, 2023, с. 144). Зауважимо, що таке твердження стосується конкретних спостережень на зольниках, і не заперечує можливості поглиблення часу появи милоградської культури на Волині й тим більше її співіснування з хорівським горизонтом. У зольнику 1 на пам'ятці Нетішин-Піонерка В. Самолюк також знайшов фрагменти трьох горщиків милоградської культури, які були в різних віддалених частинах насипу на незначній глибині, у шарі, що перекривав зольне ядро, але містив велику кількість дрібних фрагментів кераміки могилянської групи (особистий архів В. Самолюка).

Додаючи до джерельної бази солідну збірку поселенських матеріалів, ми все ж змушені прийти до схожих висновків, які зробили свого часу К. Бунятян та О. Позіховський при публікації матеріалів епохи бронзи з поселення Розваж–Кошара: попри цінність отриманих матеріалів для осмислення городоцько-здобицької і стжижовської культури до появи нових якісніших джерел поступ у їх вивченні неможливий (Бунятян, Позіховський, 2011, с. 99). Така оцінка видається слушною і щодо матеріалів ранньозалізного віку з цієї пам'ятки.

ЛІТЕРАТУРА

- Бардецький, А. (2021). Парне поховання милоградської культури Бродівське на Острожчині. *Острозький краєзнавчий збірник*, 13, 254–281.
- Бардецький, А., Нечитайло, П. (2023). Ранні матеріали з розкопу 1 у м. Полонне. *Археологічні дослідження в Україні 2022*, 274–278.
- Бардецький, А. Б., Пшеничний, Ю. Л. (2024). Комплекс могилянської групи ранньозалізного віку з багатшарової пам'ятки Дубно – Острів Дубовець. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 28, 222–244. <https://doi.org/10.33402/mdapv.2024-28-222-244>
- Бардецький, А. Б., Самолюк, В. О. (2020). Кремаційний могильник ранньозалізного віку Монастирок-2 на Волині. *Materialy i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, 41, 95–110. <https://doi.org/10.15584/misroa.2020.41.7>
- Бунятян, К. П., Позіховський, О. Л. (2011). Поселення городоцько-здобицької культури неподалік Острога. *Археологія*, 3, 82–101.
- Воронцов, Д., Скорый, С. (2012). Андрушевський курган. *Revista Arheologică, serie nouă*, VIII, 1–2, 137–153.
- Гершкович, Я. П., Куштан, Д. П. (2023). Нові матеріали до вивчення раннього залізного віку Південної Волині (верхня течія річки Горинь). *Археологія і давня історія України*, 1(46), 127–145. <https://doi.org/10.37445/adiu.2023.01.07>
- Дараган, М. Н., Подобед, В. А. (2019). Новые исследования в Жаботине. *Археологія і давня історія України*, 2(31), 268–286.
- Кухаренко, Ю. В. (1958). Из материалов разведок на Волини. *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры*, 72, 84–87.
- Липко, С. А. (1982). Старожитності верхів'я р. Случ. *Археологія*, 41, 83–90.
- Пелещин, М. А., Позіховський, О. Л. (1986). Охоронні розкопки поселення VIII–VII ст. до н. е. поблизу с. Хорів на Горині. *Археологія*, 53, 87–91.
- Пєфтіць, Ю. Б. (2017). Керамічний посуд і проблема генези культури. В Е. А. Кравченко (ред.). *Хотівське городище (новітні дослідження)*. Київ.
- Позіховський, О. Л., Бардецький, А. Б. (2009). Охоронні дослідження багатшарового поселення у с. Розваж на Рівненщині. *Археологічні дослідження в Україні 2008*, 236–239.
- Позіховський, О. Л., Самолюк, В. О. (2009). Розкопки багатшарового поселення в с. Розваж на Рівненщині. *Археологічні дослідження в Україні 2006–2007*, 273–275.
- Самолюк, В. О. (2004). Пам'ятки типу «Могилян»: проблеми культурно-хронологічної атрибуції. *Вісник Нетішинського краєзнавчого музею*, 2–3, 135–147.
- Самолюк, В. О. (2005). Зольник могилянської групи поблизу м. Нетішин В. В. Отрощенко (ред.), *На пошану Софії Станіславівни Березанської: збірник наукових праць*. Київ: Шлях, 302–319.

Тереножкін, О. І. (1965). Пам'ятки скіфів-орачів в Південному Поліссі, *Археологія*, XIX, 26–35.
Фіалко, О. Є., Болтрик, Ю. В. (2003). *Напад скіфів на Трахтемирівське городище*. Київ: Корвін-Пресс.

REFERENCES

- Bardetskyi, A. (2021). Parne pokhovannia mylohradskoi kultury Brodivske na Ostrozhchyni. *Ostrozkyi kraieznavchyi zbirnyk*, 13, 254–281. (in Ukrainian).
- Bardetskyi, A., & Nechytailo, P. (2023). Ranni materialy z rozkopu 1 u m. Polonne. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2022*, 274–278. (in Ukrainian).
- Bardetskyi, A. B., & Pshenychnyi, Yu. L. (2024). Kompleks mohylianskoï hrupy rannozaliznogo viku z bahatosharovoï pam'iatky Dubno – Ostriv Dubovets. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 28, 222–244. <https://doi.org/10.33402/mdapv.2024-28-222-244> (in Ukrainian).
- Bardetskyi, A. B., & Samoliuk, V. O. (2020). Krematsiiny mohyl'nyk rannozaliznogo viku Monastyrok-2 na Volyni. *Materialy i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, 41, 95–110. <https://doi.org/10.15584/misroa.2020.41.7> (in Ukrainian).
- Buniatian, K. P., & Pozikhovskiy, O. L. (2011). Poselennia horodotsko-zdovbytskoi kultury nepodalik Ostroha. *Arkheolohiia*, 3, 82–101. (in Ukrainian).
- Vorontsov D., Skoryi S. (2012). *Andrushevskii kurgan. Revista Arheologică, serie nouă, VIII, 1–2*, 137–153. (in Russian).
- Hershkovych, Ya. P., & Kushtan, D. P. (2023). Novi materialy do vyvchennia rannoho zaliznogo viku Pivdennoi Volyni (verkhnia techiia richky Horyn). *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1(46), 127–145. <https://doi.org/10.37445/adiu.2023.01.07> (in Ukrainian).
- Daragan, M. N., & Podobed, V. A. (2019). Novye issledovaniia v Zhabotine. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2(31), 268–286. (in Russian).
- Kukhareenko, Iu. V. (1958). Iz materialov razvedok na Volyni. *Kratkie soobshcheniia o dokladakh i polevykh issledovaniiakh Instituta istorii materialnoi kultury*, 84–87. (in Russian).
- Lypko, S. A. (1982). Starozhytnosti verkhiv'ia r. Sluch. *Arkheolohiia*, 41, 83–90. (in Ukrainian).
- Peleshchishin, M. A., & Pozikhovskii, O. L. (1986). Okhoronni rozkopki poselennia VIII–VII st. do n. e. poblizu s. Khoriv na Gorini. *Arkheolohiia*, 53, 87–91. (in Ukrainian).
- Peftits, Yu. B. (2017). Keramichniy posud i problema henezy kultury. V E. A. Kravchenko (Ed.). *Khotivske horodyshche (novitni doslidzhennia)*. Kyiv. (in Ukrainian).
- Pozikhovskiy, O. L., & Bardetskyi, A. B. (2009). Okhoronni doslidzhennia bahatosharovoho poselennia u s. Rozvazh na Rivnenshchyni. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2008*, 236–239. (in Ukrainian).
- Pozikhovskiy, O. L., & Samoliuk, V. O. (2009). Rozkopky bahatosharovoho poselennia v s. Rozvazh na Rivnenshchyni. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2006–2007*, 273–275. (in Ukrainian).
- Samoliuk, V. O. (2004). Pam'iatky typu “Mohylian”: problemy kulturno-khronolohichnoi atrybutsii. *Visnyk Netishynskoho kraieznavchoho muzeiu*, 2–3, 135–147. (in Ukrainian).
- Samoliuk, V. O. (2005). Zolnyk mohylianskoï hrupy poblyzu m. Netishyn V V. V. Otroshchenko (Ed.). *Na poshanu Sofii Stanislavivny Berezanskoï: Zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: Shliakh, 302–319. (in Ukrainian).
- Terenozhkin, O. I. (1965). Pam'iatky skifiv-orachiv v Pivdennomu Polissi, *Arkheolohiia*, 19, 26–35. (in Ukrainian).
- Fialko, O. Ye., & Boltryk, Yu. V. (2003). *Напад скіфів на Трахтемирівське городище*. Київ: Корвін-Пресс. (in Ukrainian).

Стаття: надійшла до редакції 02.09.2025
прийнята до друку 16.10.2025

SETTLEMENT OF THE EARLY IRON AGE OF ROZVAZH-KOSHARA – A SITE OF THE KHORIV HORIZON OF THE MOHYLIANSKA GROUP AND THE MILOGRAD CULTURE IN THE MIDDLE REACHES OF THE HORYN RIVER

Andrii BARDETSKYI

*Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenka Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: bardeckyj@gmail.com*

Materials from the Early Iron Age uncovered during archaeological excavations at the multi-layered site of Rozvazh–Koshara, located in the village of Rozvazh (Ostroh territorial hromada, Rivne region), conducted in 2005 and 2007, are published. A total of 616 m² were excavated, yielding 63 features, 14 of which can be attributed to the Early Iron Age based on the associated finds.

The ceramic assemblage is stylistically divided into two separate groups, attributed to the Mohylianska group and the Milograd culture, respectively. The former significantly outnumbers the latter (132 versus 65 samples).

The settlement materials are scientifically significant in two main aspects. First, they serve as a key reference for identifying a distinct cultural horizon of the Mohylianska group within the broader regional framework of cultural development. Second, they contribute to the ongoing discussion about possible interactions between the Mohylianska group and the Milograd culture.

Distinctive features of this complex of the Mohylianska group include: the predominance of pearl-like ornamentation on pots and bowls, with a notable number of elongated dimples impressed from the outside inward; a large proportion of bowls with wide, often decorated rims; sharply broken shoulders and tall lugs on dippers. The Rozvazh–Koshara assemblage differs significantly from materials associated with the Mohylianska–Monastyrok horizon and shares some parallels with the Netishyn ash-pit horizon. However, it also presents notable distinctions that lead to the conclusion that Rozvazh–Koshara represents a separate cultural horizon within the Mohylianska group. Based on the concentration of similar sites near the village of Khoriv investigated in the 1970s, this horizon is proposed to be named the Khoriv horizon. By analogy, it can be dated to the second half of the 7th – early 6th century BC.

There is no convincing evidence to consider the Milograd culture complex at Rozvazh–Koshara synchronous with the Mohylianska group. The Milograd ceramics are generally homogeneous and currently not subject to detailed periodization. Nonetheless, the extensive Milograd assemblage from Rozvazh offers a valuable source base for future comparative studies. The likelihood of horizontal links between the two cultures is suggested by several indirect indicators: the presence of Early Scythian period burials in the region, the frequent co-occurrence of materials from both cultures within limited areas, and the presence of pearl-like ornamentation on Milograd pottery.

Key words: Early Iron Age, Mohylianska group, Milograd culture, Scythian period, Rozvazh-Koshara, pottery, sickle.